

Міхал Вишневський

МІКРОРАЙОН «ЦЕНТРУМ Е» У КРАКІВСЬКІЙ НОВІЙ ГУТІ: ПОСТМОДЕРНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У СЕРЦІ СИМВОЛУ СТАЛІНСЬКОЇ ДОБИ

DOI:10.15407/mics2022.01.308
УДК 141.3+72.01(438.31)<1980>

МІЖНАРОДНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР У КРАКОВІ
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-8006-4228](https://orcid.org/0000-0002-8006-4228)
WISNIEWM@UEK.KRAKOW.PL

Анотація. У статті досліджено історію розвитку Нової Гуті як ключового досягнення повоєнного містобудування та архітектури Кракова й Польщі загалом. Особливу увагу зосереджено на постанні житлового масиву «Центрум Е», а саме його частині, збудованій наприкінці 1980-х. Історія одного житлового масиву допомагає зрозуміти причини виникнення і розвиток постмодерної естетики у місцевій архітектурі Кракова в останні роки комуністичного режиму.

Ключові слова: Нова Гута, постмодернізм, соціалістичний реалізм, модерн холодної війни, постмодерн холодної війни, Краків, архітектура житлових будівель, Леглер, «Солідарність», центральна площа.

Michał Wiśniewski

CENTRE E ESTATE IN KRAKOW'S NOWA HUTA. THE POSTMODERN EXPERIMENT IN THE HEART OF THE STALIN ERA SYMBOL

DOI:10.15407/mics2022.01.308
УДК 141.3+72.01(438.31)<1980>

INTERNATIONAL CULTURAL CENTRE IN KRAKOW
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-8006-4228](https://orcid.org/0000-0002-8006-4228)
WISNIEWM@UEK.KRAKOW.PL

Abstract. The paper investigated the history of the development of Nowa Huta at the key achievement of the post-WWII urban planning and architecture in Kraków and Poland focusing on the rise of the Centre E Estate, the late 1980s part of the ensemble. The history of one housing complex helps to understand the reasons for the rise and development of postmodern aesthetics in the local architecture of Krakow during the last years of the domination of the communist regime.

Keywords: Nowa Huta, postmodernism, socialist realism, coldwar modern, coldwar postmodern, Kraków, housing architecture, Loegler, Solidarność, Central Square.

¹ Про історію архітектури Нової Гуті див. у: Biedrzycka, Chyb, & Fryzlewicz, 2006; Klas, 2018.

² Про історію мікрорайону «Центрум Е» див. у: Gzowska & Klein, 2013, s. 154–167; Jedruch, 2018b, s. 96–103.

Район Кракова Нова Гута, безперечно, є візитівкою польського соцреалістичного містобудування та архітектури¹. Цей район, зведений на початку 1950-х, разом із реконструкцією Варшави, презентували як ключовий містобудівний проект шестирічного плану — програми планової економіки сталінської ери, яку ухвалив комуністичний уряд Польщі 1948 року. Крім того, що район представляє естетику доби сталінізму, він також містить деякі важливі приклади змін, які відбулися в архітектурі Кракова після 1956 року, як і архітектурні пошуки раннього постмодернізму після 1981 року. Нині район Нова Гута можна вважати живою пам'яткою спадку повоєнної архітектури. Стаття має на меті висвітлити розвиток Нової Гуті, зосереджуючи особливу увагу на постмодерному розділі її історії, а саме на становленні мікрорайону «Центрум Е» — житлового комплексу будівель кінця 1980-х, розташованих поряд із будинками сталінської доби на Центральній площі Нової Гуті².

У 1948 році комуністичний уряд Польщі прийняв рішення заснувати найбільший у країні сталеливарний завод і розташувати його на східних околицях Кракова біля села Могила (Krawczyk, 2008). Для такого масштабного проекту неминучим було і будівництво житлового фонду для приблизно 100 тисяч нових мешканців. У соціальному розрізі Нова Гута мала стати коліскою «комуніста нової доби», якого перенесли із постфеодального села в сучасне індустріальне середовище (Nędza-Sikoniowska, 2021).

Проект цього району розробив архітектор-модерніст Тадеуш Плашицький, який здобув освіту у Варшаві, та його команда. На рівні міського планування район дотримувався приписів соціалістичного реалізму.

The Nowa Huta district of Krakow is undoubtedly the visit card of the Polish socialist-realist urban planning and architecture¹. Built during the early 1950s, together with the reconstruction of Warsaw, it was promoted as the crucial urban project of the 6-year plan, a Stalin-era state economy planning program implemented by the Communist government of Poland in 1948. Besides representing the Stalin-era aesthetics, it also contains some important examples of the post-1956 changes in the architecture of Krakow as well as post-1981 early postmodern design experiments. At present, the district of Nowa Huta might be seen as a living heritage site of postwar architecture. This paper aims to present the development of Nowa Huta focusing especially on its postmodern chapter, namely the establishment of the Centre E Estate, the late 1980s housing complex, located next to the Stalin Era buildings of the Nowa Huta's Central Square².

In 1948, the Communist government of Poland decided to establish the largest steel factory in the country and locate it on the eastern outskirts of Krakow near the village called Mogiła (Krawczyk, 2008). Such a large project made it unavoidable to build also a

Іл. 1

Центральна площа в Новій Гуті, середина 1950-х (фото Генріка Германовіча, архів Музею Кракова. МНК-2792-N-3)

housing estate for c. 100 000 new inhabitants. In terms of its social dimension, Nowa Huta was meant to be the cradle of the “Communist man of the new era,” transferred from the postfeudal countryside to the modern industrial environment (Nędza-Sikoniowska, 2021).

Designed by the Warsaw-educated modernist Tadeusz Ptaszycy and his team, Nowa Huta was following the rules of socialist realism. Its hand fan shape resembled the baroque ers and the plan of Magnitogorsk by its symmetrically designated avenues meeting in one Central Square (Nędza-Sikoniowska, 2021). The settlement that was built during the 1950s was located to the north of this place. The southern surroundings were left empty. There is a 20 meters high slope some 200 meters to the south from the Square, separating the Nowa Huta ensemble from the extensive meadow and the Vistula river valley. Initially, the space between the Central Square and the slope was assigned for housing, while the monumental seat of the theatre was planned as a dominant element of the main axis of the Nowa Huta urban plan. The southern facade of the theatre building was supposed to be equipped with a spacious terrace and stairs providing the access to the

Fig. 1

The Central Square in Nowa Huta, mid 1950s, image by Henryk Hermanowicz, archive of the Museum of Krakow, MНК-2792-N-3

¹ The history of Nowa Huta's architecture was presented in: Biedrzycka, Chyb, Fryzlewicz (2006); Klas (2018)

² The history of Centre E Estate was presented already in: Gzowska, Klein (2013, 154-167); Jedruch (2018b, 96-103)

Його віялоподібний план був подібним до барокового, схожим на план Магнітогорська — із симетрично прокладеними проспектами, які сходяться у так званій Центральній площі (Nędza-Sikoniowska, 2021). Поселення, зведене у 1950-х, лежало на північ від цього місця. Його південні околиці залишили незабудованими. За 200 метрів на південь від площі — 20-метровий схил, який відокремлює ансамбль Нової Гути від широких лук та долини Вісли. Спершу простір між Центральною площею та схилом передбачалося відвести під житлову забудову, а також під монументальну основу театру, що мав би домінувати на головній осі плану Нової Гути. Південний фасад будівлі театру планували зробити з просторою терасою та сходами, якими можна було би спуститися до ставка, що його мали викопати на місці луки (Ptaszycki, 1953, s. 71–74; Gołaszewski, 1955, s. 213–217).

Грандіозний план Нової Гути так і не було втілено в його початковому задумі. Виробництво сталі на сталеливарному заводі ім. Леніна у Кракові розпочалося 1954 року. На той час будівництво житла в Новій Гуті також уже здебільшого завершилося. Лишалось збудувати тільки південну та західну частини амбітного ансамблю. Поворотною точкою в історії повоєнної Польщі можна вважати політичні зміни, що відбулися 1956 року. Менш ніж за місяць після виступу Хрущова на XX з'їзді Комуністичної партії СРСР та його наступу на Йосипа Сталіна, у Москві помер президент Польщі Болеслав Берут. Три місяці потому масові протести у Познані завершилися людськими жертвами: загибель понад 50 і поранення понад 200 людей спричинили серйозні зміни у керівництві партії та уряду. Унаслідок цього до влади прийшов Владислав

artificial lake planned in the place of the meadow (Ptaszycki, 1953, p. 71-74; Gołaszewski, 1955, p. 213-217).

The bombastic plan of Nowa Huta was never completed in its original shape. In 1954, the steel production in the Lenin Steel Factory in Krakow was launched. By that time, most of the housing of Nowa Huta was also completed. Only the southern and western parts of the ambitious ensemble were still waiting for development. The political changes of 1956 might be seen as a turning point in the postwar history of Poland. Less than a month after the Khrushchev speech at the 20th General Assembly of the Communist Party of USSR and his attack on Joseph Stalin, the President of Poland Bolesław Bierut passed away in Moscow. Three months later, massive protests in Poznań resulting in more than 50 dead and more than 200 injured provoked critical changes. The party and government leaders passed power to Władysław Gomułka, the WWII-times Polish Communist leader arrested and kept under house arrest since 1949 (Machcewicz, 1993). Following the Elia Erenburg famous novel title, the first months of his rule gave name

Гомулка, комуністичний лідер Польщі часів Другої світової війни, якого 1949 року було заарештовано й утримувано під домашнім арештом (Machcewicz, 1993). Перші місяці правління Гомулки називають добою «відлиги» (за назвою відомої повісті Іллі Еренбурга «Відлига», 1954), коли на свободу вийшли тисячі політичних в'язнів. Також відбулися деякі демократизація та лібералізація режиму. Найважливіші наслідки змін після 1956 року помітні на рівні культури. Замість соціалістичного реалізму, який домінував до того, під час «відлиги» виразно проявляється зацікавленість у сучасній західній культурі, джазовій музиці, абстрактному мистецтві та архітектурі модернізму³.

Пам'ятати про ці перетворення, які відбулися після 1956 року, — дуже корисно для розуміння змін у курсі розвитку Нової Гути, що сталися незабаром. Уже наприкінці 1950-х у межах цього вірцевого ансамблю сталінської доби в Польщі було зведено перший будинок із залізобетонних панелей, також відбувся і радикальний поворот із погляду архітектурної типології та естетики. У 1957 році, невдовзі після повернення зі Швеції, Януш Ингарден, один з авторів проєктів соцреалістичних будівель Нової Гути, представив проєкти сучасних багатоквартирних будинків (Karpińska, 2018b, s. 80–87). Крім того, того ж року Тадеуш Пташицький, головний архітектор Нової Гути, разом із Тадеушем Яновським та Зофією Яновською запропонували новий проєкт для тієї ділянки, де спершу планували звести соцреалістичну будівлю театру (Dom kultury w Nowej Hucie, 1957, s. 194–195). Цього разу ідея була залишити ділянку в кінці осі Нової Гути незабудованою, при цьому масштабний майдан мав з'єднувати Центральну

to the era: the Thaw giving freedom to thousands of political prisoners and offering limited democratization and liberalization of the regime. The most important result of the changes brought about after 1956 one could see in culture. Previously dominated by the socialist realism discourse, during the Thaw it demonstrated high interest in Western contemporary culture, jazz music, abstract art, and modernist architecture³.

The political changes of 1956 help us understand the changes that occurred in the development of Nowa Huta soon after. Already in the late 1950s, the model Stalin-era ensemble saw the construction of the first reinforced concrete panel house, followed by a radical turn in architectural typology and aesthetics. In 1957, soon after his visit to Sweden Janusz Ingarden, who was one of the authors of the socialist realist buildings of Nowa Huta, presented projects for the modern apartment buildings (Karpińska 2018, p. 80-87). Furthermore, the same year, Tadeusz Ptaszycki, then the principal designer of Nowa Huta, Tadeusz Janowski, and Zofia Janowska proposed a new project just in the site where the socialist realist theatre building was initially planned (*Architektura*, 1957, 5, p. 194-195).

³ Перші ознаки майбутніх змін у польській культурі можна побачити уже 1955 року. Див.: Luba, 2005

³ The first marks of the coming change in the Polish culture could be found already in 1955, see: Luba (2005).

Іл. 2

Красвид на мікрорайон Бенчиці з центральної площі Нової Гути, пізні 1960-ті (фото Генріка Германовича, архів Музею Кракова, МНК-3529-N-2)

Fig. 2

The view toward Bieńczyce estate from the Central Square in Nowa Huta, late 1960s, image by Henryk Hermanowicz, archive of the Museum of Krakow, МНК-3529-N-2

This time, the idea was to leave the space at the end of the Nowa Huta axis empty to put a large-scale public square, thus connecting the Central Square of Nowa Huta with the slope. To the West, it was planned to locate the longitudinal, modern building of the cultural center. To the East, the space was planned to be filled with the apartment high rises. Despite the prestigious location in the heart of Nowa Huta, the site was left empty for more than two decades. During the 1960s and the 1970s, other projects were developed for this space, all of them following the general idea of the 1957 plan with a space at the end of the Nowa Huta axis, surrounded by the large-scale building of the cultural center on its West side and housing estate on the East (Karpińska, Leśniak-Rychlak, Wiśniewski 2015, p. 97).

During the period, the fast development of the steel factory, which quadrupled its production, forced the development of the new housing estates in the close vicinity of the central part of Nowa Huta of the 1950s. By the end of the 1970s, the entire district of Nowa Huta was inhabited by more than 300 000 people (Kwiecień 1985, 213, p. 5-33). This intensive development resulted in a schizophrenic situation in terms of the development of

площу Нової Гути зі схилом. У західній частині планувалося розмістити вздовж сучасну будівлю культурного центру. Майданчик зі східного боку мали забудувати багатоквартирними висотками. Попри престижне розташування в серці Нової Гути, ця ділянка стояла пустою майже два десятиліття. У 1960-х і 1970-х було розроблено ще кілька проєктів для цього місця, усі вони наслідували загальну ідею плану 1957 року, за яким у кінці осі Нової Гути був незабудований простір, оточений масштабними будівлями культурного центру із західного боку та житловим комплексом зі східного (Karpińska, Leśniak-Rychlak, & Wiśniewski, 2015, s. 97).

У цей час швидкий розвиток сталеливарного заводу, який збільшив виробництво вчетверо, спонукав до розроблення нових житлових масивів неподалік від центральної частини Нової Гути, забудованої у 1950-х. Уже наприкінці 1970-х в усьому районі Нової Гути проживали понад 300 тисяч осіб (Kwiecień, 1985, s. 5–33). Такий стрімкий прогрес спричинив шизофренічну ситуацію із забудовою центрального кварталу, спроектованого у сталінську добу. З одного боку, дедалі більше зростало його значення як центру всього району та «воріт» до сталеливарного заводу. З іншого, цей район, зведений за сталінської доби відповідно до знеславленої естетики соціалістичного реалізму, не надто надавався для масштабних громадських об'єктів. Саме тому схили Нової Гути лишалися незабудованими до початку 1970-х.

Наслідком політичних змін у Польщі, що відбулися 1970 року, та початку правління Едварда Герєка як першого секретаря Польської об'єднаної робочої партії став приплив інвестицій в облаштування публічних

the Stalin-era central quarter. On the one hand, its meaning as a district center and the gate to the steel factory was continuously growing. While on the other hand, the quarter built during the Stalin era, along with its disgraced socialist realism aesthetics, was not the most preferable for large-scale public investments. That is why the slope area of Nowa Huta was abandoned for decades, up to the early 1970s.

The political changes in Poland in the 1970s and the beginning of the political career of Edward Gierek as the Polish United Workers' Party First Secretary resulted in many new investments in the public spaces and architecture all over Poland. Some of them took place in the heart of Nowa Huta. In 1974, c. 250 meters to the East side of the Nowa Huta's urban/master plan axis, near the slope, the building of the Mieczysław Karłowicz's Music School was completed (Karpińska 2018, p. 72-79). The project was developed by Marek Jabłoński already 15 years before, but unfortunately, during the 1960s, there was no political decision to execute it. Also, during the early 1970s, it was decided to build the cultural center planned on the Eastside of the Nowa Huta urban/master plan axis. The new project of the

просторів та архітектури по всій Польщі. Деякі з цих об'єктів були в серці Нової Гути. У 1974 році, біля схилу, приблизно за 250 метрів на схід по осі плану Нової Гути, було завершено будівництво Музичної школи імені Мечислава Карловича (Kągrńska, 2018a, s. 72–79). Її модерний проект розробив Marek Jablonski ще за 15 років до того; на жаль, це сталося у 1960-х, коли політичної волі реалізувати його не було. Також на початку 1970-х було вирішено звести культурний центр, який було запроектовано у східній частині по осі плану Нової Гути. Сучасний проект масштабної будови передбачав галерею, театр та заклади освіти — в одному великому комплексі. Як і у випадку з музичною школою, будівництво амбітного проекту, який розробили відомий варшавський архітектор Zbigniew Pawelski та Andrzej Nasfeter, наразилося на багато перепон і тривало майже десять років (Wiśniewski, 2021).

Церемонія відкриття культурного центру (теперішня назва — Центр культури Нової Гути) відбулася у жовтні 1983 року, за кілька місяців після скасування воєнного стану у Польщі. Певної мірою завершення будівництва знаменувало кінець модернізму в архітектурі Кракова. Катастрофічна економічна криза межі 1970–1980-х у Польщі, як і глибокий політичний конфлікт, спричинили у серпні 1980 року масштабні страйки, було засновано профспілку «Солідарність», що згодом, із запровадженням воєнного стану в грудні 1981-го, неабияк вплинуло на будівельну галузь Польщі. Воєнний стан буквально заморозив багато уже розпочатих будівництв. Проте, хоча у багатьох випадках ця нова ситуація означала кінець будівництва для значної кількості об'єктів у Польщі, зокрема дорогих громадських будівель, як-от спортивних і культурних

large-scale development comprised the gallery, theater, and educational facilities in one large complex. Like in the case of the Music School, the construction of the ambitious project designed by prominent Warsaw-based architect Zbigniew Pawelski and Andrzej Nasfeter faced many obstacles and was in progress for almost ten years (Wiśniewski 2021).

The opening ceremony of the cultural center, today the Nowohuckie Centrum Kultury, took place in October 1983, a few months after the government repealed the martial law in Poland. To a certain extent, the building completion marked the end of modernism in Krakow's architecture. The catastrophic economic crisis in Poland at the turn of the 1970s and 1980s and a deep political conflict provoked by the massive strikes in August 1980 and the establishment of the Solidarity Trade Unions, and finally imposition of martial law in December 1981 had a profound influence on the construction sector in Poland. In particular, martial law froze many already initiated investments. However, while the housing construction was still on the way in Poland during the 1980s, the costly public buildings like sport or cultural facilities in many places were left abandoned. In many ways, this new situation ended the

construction of many modern/contemporary buildings in Poland. It was in 1981 that Warsaw hosted the General Congress of UIA (International Union of Architects). During this event, the group of young, mainly Warsaw-based architects presented the Karta DiM (House and Dwelling Charter), attacking the quality of the space produced by the industrial panel housing as well as the underestimated role of architects in the design process in the era of modernism in the communist country. Being presented just before the introduction of martial law, the Karta DiM is seen today as the initial voice of Polish postmodernism (Jędruch 2018a, p. 353-360). Apart from Warsaw, the postmodern discourse found its alternative centers in some other cities in Poland, e.g. Wrocław, Gdańsk, Katowice and Krakow.

Since the late 1950s, the Miastoprojekt Krakow, the state planning office responsible for the Nowa Huta construction, was involved in many projects prepared for the Middle East countries like Lybia or Syria. During the 1960s and 1970s, the company developed the Masterplan for Baghdad (1967), the scheme for the housing development for Iraq capital city (1968), and similar projects for the entire country (1981) (Grin 2010). In 1974-1984, in

Іл. 3

Шведський будинок у Новій Гуті, спроектований Янушем і Мартою Інгарден і закінчений 1959 р. (фото Генріка Германовича, пізні 1960-ті роки, архів Музею Кракова. МНК-4028-N-1)

Fig. 3

The Swedish House in Nowa Huta, designed by Janusz and Marta Ingarden and completed in 1959, image by Henryk Hermanowicz, late 1960s, archive of the Museum of Krakow, MНК-4028-N-1

споруд, — житлове будівництво у країні у 1980-х усе ж розвивалося. Крім того, у 1981 році Варшава приймала Всесвітній конгрес Міжнародної спілки архітекторів (МСА). У межах цієї події група молодих архітекторів, переважно з Варшави, представила «Карту ДіМ» (хартія «Будинок і Мешкання»), в якій критикувала якість простору, який поставав унаслідок зведення великопанельного житла в промислових масштабах. Також об'єктом критики стала недооцінка ролі архітекторів у процесі проектування, що було типово для доби модернізму в комуністичній країні. Сьогодні «Карту ДіМ», презентовану незадовго до введення воєнного стану, вважають першим провісником польського постмодернізму (Jędruch, 2018a, s. 353–360). Окрім Варшави, альтернативними осередками постмодерного дискурсу були й інші міста Польщі: Вроцлав, Гданськ, Катовіце та Краків.

Із кінця 1950-х «Містопроект Краків» — державний орган містобудівного проектування, відповідальний за забудову Нової Гути, — був залучений у багато проектів для країн Близького Сходу, зокрема Лівії та Сирії. У 1960-х і 1970-х ця організація підготувала генеральний план Багдада (1967) та програму житлової забудови столиці Іраку (1968) і всієї цієї країни (1981) (Grin, 2010). У 1974–1984 роках архітектори з Кракова (Ян Яцек Мейсснер, Малгожата Мазуркевич, Марек Дуніковський та Войцех Мечниковський) побудували в Дамаску (Сирія) Національну бібліотеку Сирії. Було ще багато інших схожих містобудівних та архітектурних проектів, завдяки яким архітектурне середовище Кракова змогло досить рано долучитись до нової постмодерної архітектури та нових технологій. У 1983 році професор Томаш Маньковський із Краківського

Damascus, architects from Krakow built the National Library of Syria (Jan Jacek Meissner, Małgorzata Mazurkiewicz, Marek Dunikowski and Wojciech Miecznikowski). There were more such urban and architecture projects due to which Krakow local architectural milieu relatively early entered the scene of the new postmodern architecture and the new technologies. In 1983, after a year of teaching at IUAV, Venice, Tomasz Mańkowski, a professor from the Krakow University of Technology, organized a thematic seminar on the revitalization of abandoned parts of historic districts in the city. He invited some of the leading architects from Venice to Krakow, including Gianugo Polesello, who was later coming to Krakow to teach on a regular basis. Since then, close cooperation between Krakow and Venice schools was established, for more than two decades giving Polish students and architects direct access to one of the most important centers of postmodern architecture in Europe.

In 1985, the local branch of the Association of Polish Architects (SARP) organized the first Krakow International Biennale of Architecture (Sepioł 1985). After martial law was introduced, it was even more difficult to organize such an event and invite participants from

технологічного університету, провівши рік за програмою обміну викладачів у Венеції, в університеті ІУАВ (Istituto Universitario di Architettura di Venezia), організував у Кракові семінар, присвячений відродженню занедбаних частин історичних кварталів міста. Окрім цього семінару, Маньковський також запросив до Кракова провідних архітекторів Венеції, зокрема Джануго Полеселло, який згодом регулярно приїжджав до Кракова. Відтоді тісна співпраця навчальних закладів Кракова і Венеції тривала понад два десятки років, завдяки чому польські студенти та архітектори отримали прямий доступ до одного з найважливіших осередків постмодерної архітектури в Європі.

У 1985 році місцева філія Асоціації польських архітекторів (SARP) організувала перший Краківський міжнародний бієнале архітектури (Sepioł, 1985). Одразу після проголошення воєнного стану влаштувати таку подію та запросити учасників з-поза обох сторін «залізної завіси» було складно. Організований у формі виставки і конкурсу, цей бієнале став майданчиком для представлення нових ідей та обговорення, зокрема, проблеми ревіталізації промислових районів, що розташовані неподалік від центру міста, яке незадовго до того було внесено до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Ідея організувати бієнале виникла в Ромуальда Леглера, перспективного архітектора та харизматичного лідера краківської філії Асоціації польських архітекторів. У 1970-х цей краківський архітектор був серед перших своїх колег у Польщі, які заснували напівприватні архітектурні компанії, що розробляли проекти переважно житлових будинків на одну родину та співпрацювали з римо-католицькою церквою. У 1977 році разом із Яцеком Чекаєм

both sides of the Iron Curtain. As a mix of exhibition and competition formats, the Biennale became a place to present new ideas and discuss pressing issues. For instance, about the revitalization of the industrial districts located in the close vicinity of the city center recently put on the UNESCO World Heritage List.

The idea of the Biennale belongs to Romuald Loegler, a promising architect and the charismatic leader of the Krakow local branch of SARP. During the 1970s, this Krakow-based designer was among the first architects in Poland who established semi-private architecture companies designing mainly single-family housing and collaborating with Roman Catholic Church. In 1977, together with Jacek Czekaj and Marek N. Piotrowski, he started the construction of one of the biggest churches in postwar Krakow — the St. Hedviga Church located on the 30th Anniversary of the People Republic of Poland Estate (today Krowoderskich Zuchów Estate) in the western part of Krakow. The church project was his first monumental discursive play with modern design and brutalist aesthetics (Styrny-Bartkiewicz 2015, p. 206-209). In 1979, the same team presented the project of the St Mary's

та Марекон Н. Піотровським він розпочав будівництво однієї з найбільших церков у повоєнному Кракові — церкви Св. Ядвіги, розташованої в житловому масиві імені 30-річчя Польської Народної Республіки (теперішня назва — Кроводерських Зухов) у західній частині Кракова. Проект церкви був першою його настільки монументальною дискурсивною грою з модерним дизайном та естетикою бруталізму (Styrny-Bartkiewicz, 2015, s. 206–209). У 1979 році та сама команда презентувала проект церкви Пресвятої Діви Марії Розарію у Жешуві. Цього разу масивну, подібну до бруталістичної монументальну форму було розбито прорізаними вікнами. Будівництво церкви у Жешуві завершилося 1989 року (Styrny-Bartkiewicz, 2015, s. 210–211). На початку 1980 року, окрім співпраці з польською католицькою церквою, Ромуальд Леглер також працював із Сирією, розробивши проекти для комерційних і громадських будівель в Алеппо і Дамаску (Styrny-Bartkiewicz, 2015, s. 109, 226; Gzowska & Klein, 2013, s. 173–187).

У складний період 1980-х, критичні роки для комуністичного режиму в Польщі, Ромуальду Леглеру вдавалося завершувати нові проекти і просувати нову естетику. Після успіху такої своєї ініціативи, як Краківський міжнародний бієнале архітектури у 1985 році, він зміг спонукати місцеву владу розпочати точкову забудову вільних ділянок у центрі міста, ущільнюючи наявну забудову. Більшість таких об'єктів наслідували історичну тканину міста та представляли постмодерний підхід до естетики та форми. У 1985 році відбулася одна з найважливіших подій — конкурс проектів масштабного житлового комплексу на схилах Нової Гути. Журі конкурсу постановило присудити перше місце заявці Ромуальда Леглера, Войцеха Добржанського та Міхала Шимановського (Architektura, 1986, 1).

of Rosary Church in Rzeszów. This time, the massive, brutalist-like monumental form was divided up and opened/cut with thin windows. The construction of the church in Rzeszow was completed in 1989 (Styrny-Bartkiewicz 2015, p. 210-211). Besides cooperating with Roman Catholic Church in Poland, during early 1980, Romuald Loegler was active also in Syria, designing commercial and public projects for Aleppo and Damascus (Styrny-Bartkiewicz 2015, p. 109, 226; Gzowska, Klein 2013, p. 173-187).

During the difficult era of the 1980s, critical years of the communist regime in Poland, Romuald Loegler found his way to complete new projects as well as to promote the new aesthetics. Following the success of such initiative as the Krakow International Biennale of Architecture of 1985, he was able to push the local authorities to initiate new construction to infill the density of the city center. The majority of such investments followed the historic urban fabric presenting the postmodern approach to aesthetics and forms. In 1985 one more important event took place, namely the competition for the large-scale housing unit in the Nowa Huta slope area. The competition jury decided to give the first prize to Romuald Loegler's, Wojciech Dobrzański's

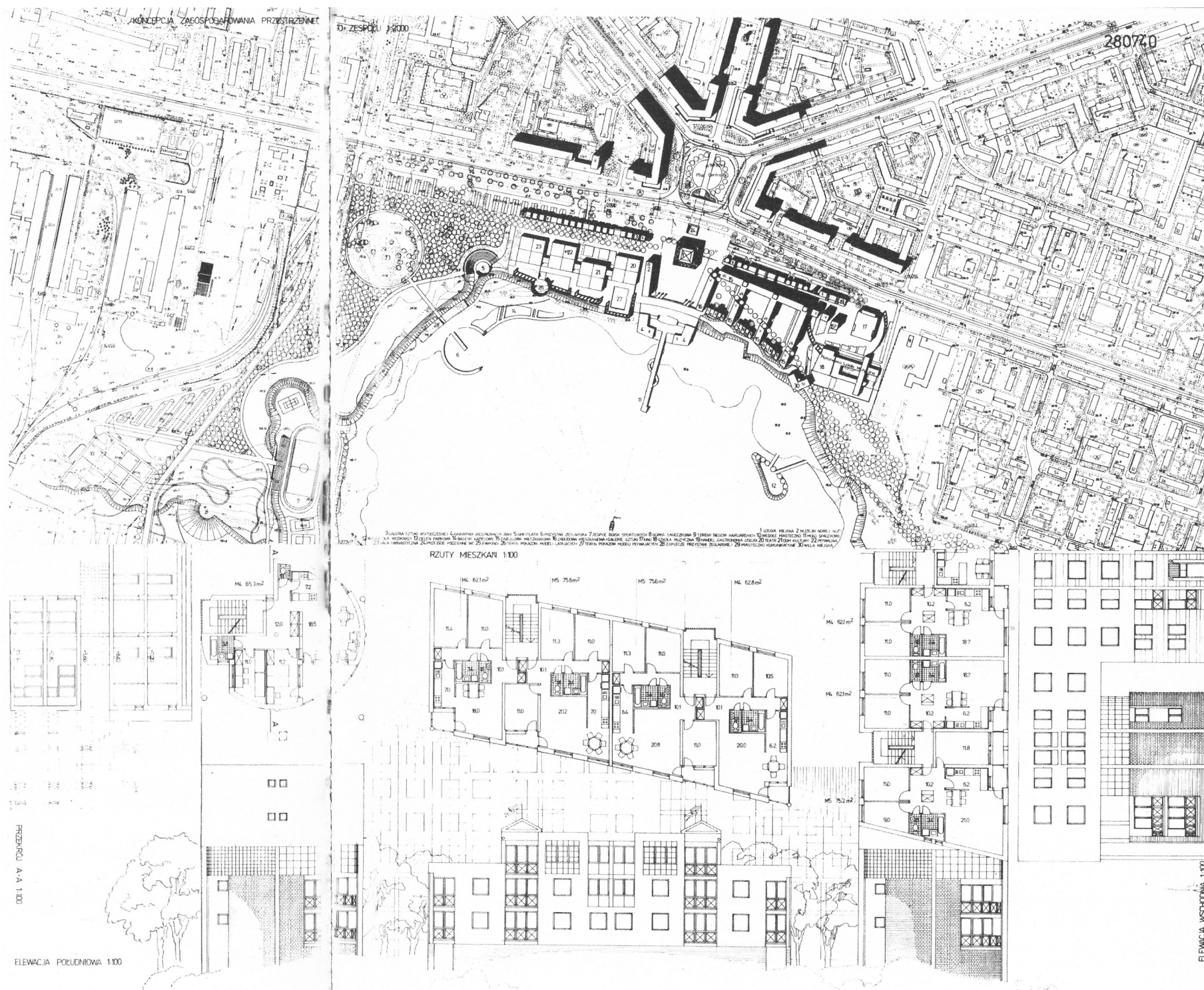
Підготовка та зведення проекту тривали майже десять років і нарешті завершилися у 1995-му. Розпланування в межах конкурсної заявки охоплювало всю територію схилу Нової Гути. Західну частину цієї ділянки мали заповнити додаткові частини уже згаданого культурного центру. Центральну частину в кінці осі Нової Гути, як це було і в проектах після 1956 року, мали відвести під міську площу. Новим елементом планування була крита галерея — конструкція кубічної форми, з тераси якої відкривався б панорамний краєвид на луки та долину Вісли. Галерея мала бути з'єднаною з пандусом, який спускався до променаду і південного схилу до луку.

Зі східного боку ділянку площею менш як два гектари мали забудувати багатоквартирними будинками. Цю частину проекту реалізували повністю, її назвали мікрорайон «Центрум Е». На відміну від плану 1957 року, проект Ромуальда Леглера не пропонував зведення окремих багатопверхових багатоквартирних «свічок». Натомість у його розробці будинки розміщені вздовж периметра квадрата, всередині поділеного на три частини. Цей житловий комплекс по діагоналі перетинала пішохідна дорога, з якої відкривався краєвид на Центральну площу. На північ, поряд із соцреалістичною частиною Нової Гути, було зведено ряд восьмипверхових будинків, доповнювали які двоповерхові будівлі для офісів і крамниць. У південній частині — чотири перпендикулярно розташовані чотириповерхівки. Далі по схилу, між ними — триповерхівки. Кінець плану вигнутий, відповідно до лінії схилу. Різниця у висоті будинків відкриває краєвид на природний ландшафт. Ще одним цікавим елементом східної сторони цього комплексу є запропонована архітекторами наріжна будів-

and Michał Szymanowski's entry (Architektura 1986, 1). Design and construction took almost ten years, and in 1995 the project was completed. The layout, included in the competition, covered the entire territory of the Nowa Huta slope. The western part of this space was supposed to be filled with some new additional parts of the aforementioned cultural center (Nowohuckie Centrum Kultury). The central part at the end of the Nowa Huta axis, as it appeared in the post-1956 projects, was conceived as a public square. The new element planned there was the city loggia, a cubical structure offering a panoramic terrace and a view towards the meadows and the Vistula river valley. According to the plans, the ramp connected loggia to the pier going south the slope over the meadows. To the east, the space of fewer than two hectares was intended for the apartment buildings. After completion, this part of the project got the name of Centre E Estate. Unlike in the 1957 plan, the Romuald Loegler project didn't propose independent housing apartment towers. Instead, he designed the perimeter square of buildings divided internally into three separate parts. The housing block was divided diagonally by the pedestrian path offering a view towards Central Square. To the north, next to the socialist realist part of Nowa Huta,

Іл. 4

Робота-переможець у конкурсі проєктів «Центрум Е» Estate в Новій Гуті, Ромуальд Логлер та команда (Konkurs SARP na rozwiązanie zespołu mieszkalnego i koncepcji programowo-przestrzennej "Skarpy" w Nowej Hucie (prezentacja konkursu SARP i dyskusja pokonkursowa). (1986). *Architektura, 1*, 54-55)

Fig. 4

The winning competition entry for Centre E Estate in Nowa Huta, Romuald Loegler and team, from: Konkurs SARP na rozwiązanie zespołu mieszkalnego i koncepcji programowo-przestrzennej "Skarpy" w Nowej Hucie (prezentacja konkursu SARP i dyskusja pokonkursowa) (1986). *Architektura, 1*, 54-55

ля, яка врізається у схил і відкриває драматичну композицію, в якій протиставлені природа і культура.

Під час аналізу структури мікрорайону «Центрум Е» на думку одразу спадають асоціації з формою типового майстер-плану ХІХ століття, із забудованими вздовж периметра кварталами. Щодо проекту кінця 1980-х років таке проектне рішення можна вважати високою оцінкою, яку постмодернізм дає розплануванню традиційного міста на противагу соцреалістичному майстер-плану Нової Гути та його ідеологічному навантаженню. Крім того, проект містить багато «цитат» з історії архітектури, бачимо рустування нижніх поверхів, розбивання будівлі по вертикалі формою вікон та сходових клітин. Зв'язок із домодерною архітектурою не задумувався як очевидний: він базується на символах, конотаціях, часом на покликаннях.

У випадку мікрорайону «Центрум Е» бачимо також і ключовий елемент, типовий для підходу Ромуальда Леглера, — яскраві барви. Найвища будівля мала бути рожевою і сірою, середні — блакитними, найнижчі — білими. Ця пастельна, проте досить агресивна кольорова гама мала різко контрастувати з сірими панельними багатоповерхівками, які у 1960-х і 1970-х масово зводили по всій Польщі, зокрема і в Новій Гуті. На жаль для Ромуальда Леглера, використати колір та нестандартні деталі виявилось дуже складно. Складні технічні рішення та незвичні матеріали для їхнього втілення, які часто асоціюються з постмодерною архітектурою, у польській реальності кінця 1980-х неможливо було втілити чи знайти. Натомість архітектори могли шукати альтернативні матеріали й деталі. Зрештою, виходило так, що кінцевий

the longitudinal, eight-story high building was constructed and adjoined with a long two-story office and commercial building. To the south, there are four perpendicularly located four-story blocs of flats. In between, along the slope, there are three-story buildings. Their plan is curved following the line of the slope. The growing height of the buildings opens up the view toward nature and landscape. One more intriguing element of the complex is on its east side: the architects proposed one corner plan building that enters the slope and presents the dramatic contrast between culture and nature.

Analyzing the Centre E Estate composition, one can easily find associations with a typical 19th-century master plan with the perimeter blocks. In the case of this mid-1980s project, such design decision could be regarded as the postmodern appreciation of the traditional city built in contrast to the Nowa Huta master plan and its ideological meaning. Moreover, the project presents many quotations from the history of architecture, rustication of the bottom story, vertical divisions underlining windows and staircases, etc. The association with pre-modern architecture was not meant to be straightforward but based on symbols, connotations, and quotations.

результат ніколи не був прямою реалізацією початкової ідеї (Gzowska & Klein, 2013, s. 154–167).

До певної міри проект Ромуальда Леглера можна вважати критикою польського повоєнного модернізму, але також і докором політичному контексту доби 1980-х. Утім, автор відкидав такі закиди, наголошуючи, що комуністичні лідери 1980-х новим типом архітектури цікавилися. Часта критика якості житлового фонду Польщі спонукала політиків, які прийшли до влади після скасування воєнного стану, змінити свій курс. Вони почали прагнути легітимності в суспільстві, пропонуючи житлову архітектуру нового типу, з широким застосуванням кольору та орієнтовану на масштаб людини. Схоже, в середині 1980-х, як і в 1956 році, політичні лідери вважали нові ідеї в архітектурі та культурі своєрідним запобіжником, який допоможе їм встановити діалог із суспільством. Через зазначені вище складнощі Ромуальд Леглер відкидав прямий зв'язок цього проекту з постмодерним дискурсом західної архітектури, як і був далекий від того, щоб вважати його політичною критикою свого часу (Klein, 2013, s. 154–167).

Зараз ми бачимо, що політичний контекст відігравав важливу, але не пряму роль у постмодерному повороті польської архітектури у 1980-ті. Багато хто, особливо його мешканці, сприймають мікрорайон «Центрум Е» крізь призму його грубої матеріальності (що справедливо і для багатьох інших будівель, завершених у цей період у Польщі), зокрема нарікають на погану якість опоряджувальних робіт і публічних просторів. До певної міри, усунути початкові вади допомогла теплоізоляція усього мікрорайону «Центрум Е», виконана після 2010 року під наглядом автора проекту.

In the case of the Centre E Estate, one can also find the crucial element of the Romuald Loegler design - the use of bright colors. The highest building was painted pink and grey, while the medium ones were painted blue, the lowest ones were painted white. This kind of pastel, quite aggressive color composition was conceived in strong contrast to the grey colors of the panel block of flats built in mass numbers all over Poland and Nowa Huta during the 1960s and 1970s. Romuald Loegler regarded the usage of color and the implementation of non-standard details as complicated and disappointing. The demanding technical and material solutions often associated with postmodern architecture were impossible in Poland in the 1980s. Instead, architects had to search for some vicarious products and details. In the end, the result hardly ever reflected the initial idea (Gzowska, Klein 2013, p. 154-167).

To a certain extent, Romuald Loegler's project might be regarded as a criticism of the Polish postwar modernism and a reproach to the political context of the 1980s. Yet, the author rejected such opinions, emphasizing the interest the Communist leaders of the

Іл. 5

Робота-переможець у конкурсі Centrum E в Новій Гуті, Ромуальд Логлер та команда (Konkurs SARP na rozwiązanie zespołu mieszkalnego i koncepcji programowo-przestrzennej „Skarpy” w Nowej Hucie (prezentacja konkursu SARP i dyskusja pokonkursowa). (1986). *Architektura*, 1, 56–57)

Fig. 5

The winning competition entry for Centre E Estate in Nowa Huta, Romuald
Loegler and team,
from: Konkurs SARP na rozwiązanie zespołu mieszkalnego i koncepcji programowo-przestrzennej „Skarpy” w Nowej Hucie (prezentacja konkursu SARP i dyskusja pokonkursowa) (1986).
Architektura, 1, 56-57

PANORAMA OD STRONY PLACU CENTRALNEGO 1:500

Іл. 6, 7

Мікрорайон
«Центрум Е»
у Новій Гуті (фото
Павла Мазура,
bankfoto.info)

Fig. 6, 7

The Centre E Estate in
Nowa Huta, image
by Paweł Mazur
bankfoto.info

Докорінні політичні та економічні зміни, які відбулися в Польщі у 1989 році, надали поколінню Ромуальда Леглера значно ширші можливості для архітектурного (тектонічного і художнього) вираження. У 1990-х постмодерна архітектура стала естетикою трансформації у Польщі. Мікрорайон «Центрум Е», один із перших масштабних житлових проєктів нової доби у Польщі, у певному сенсі випереджає свій час. Головного автора цього комплексу і досі вважають одним із провідних архітекторів Польщі. За останні 30 років він спроектував чимало важливих громадських будівель і став чільною фігурою польського постмодернізму. Нове крило Ягеллонської бібліотеки у Кракові (2002), Філармонія Лодзя (2004), Брама прощання — Поховальна зала на цвинтарі Батвіце у Кракові (2001), Краківська опера (2009) — не тільки важливі пункти його особистої кар'єри, а й яскраві приклади архітектури доби перетворень (Stugny-Bartkowicz, 2015).

У 2011 році Ромуальд Леглер запропонував ще один проєкт неподалік від мікрорайону «Центрум Е» — новий вигляд Центральної площі та основної осі Нової Гуті («Ревіталізація алеї Троянд») (Нажок, 2011). Його проєкт посів друге місце, перше не присуджували. Щоб до ділянки на південь від Центральної площі, то Ромуальд Леглер пропонував перетворити її на похилий узвіз, який би поєднував центр Нової Гуті з лугом біля підніжжя схилу. У вхідній групі до лук мав бути місток, а похилий узвіз мали використовувати як амфітеатр. Проєкт 2011 року так і не було завершено, як і кілька інших, підготовлених для цієї ділянки на початку 1950-х. Зараз її все ще використовують як

1980s showed towards the new type of architecture. The common criticism of the quality of housing in Poland pushed the political authorities of the post-martial law era into a new direction. They started to search for certain legitimacy within the society, offering the housing projects of the new kind, full of color and closer to the human scale. It seems that during the mid-1980s, just like in 1956, the political leaders saw new ideas in architecture and culture as a kind of fuse helpful in setting up a dialogue/conversation with the society.

Due to the already mentioned difficulties, Romuald Loegler rejected to link this project directly with the postmodern discourse in Western architecture. Likewise, he was far from regarding it as a political comment of his time (Klein 2013, p. 154-167).

At present, we can see that the political context played an important but not direct/decisive role in the postmodern turn in Polish architecture of the 1980s. Moreover, like many other buildings completed during the same period in Poland, the Centre E Estate is perceived today by many, and especially by its inhabitants, through its rough tangibility, namely the poor finishing and poor quality of the public spaces. In many aspects, the

зелену зону між соцреалістичною архітектурою Центральної площі, пізньомодерною архітектурою культурного центру (Центр культури Нової Гуті), постмодерним середовищем мікрорайону «Центрум Е» та долиною Вісли внизу попід схилом. У цьому контексті проєкт Ромуальда Лєглера 1980 року можна розглядати як останній елемент в амбітній містобудівній композиції, що відображає три різні моменти в історії польської повоєнної архітектури.

Іл. 8

Мікрорайон «Центрум Е» у Новій Гуті (фото Павла Мазура. bankfoto.info)

Fig. 8

The Centre E Estate in Nowa Huta, image by Paweł Mazur bankfoto.info

thermal insulation of the entire Centre E Estate provided after 2010 and supervised by the author helped to improve the weaknesses of its early years.

The deep political and economic changes implemented in Poland in 1989 gave the generation of Romuald Loegler a much wider space for their architectural (tectonic and artistic) expression. During the 1990s, postmodern architecture became the aesthetics of the Polish transformation. To a certain extent, the Centre E Estate outpaces its time being one of the first new-era large-scale housing estates in Poland. Until today, the leading architect of this project/complex might be seen as one of the most prominent architects in Kraków and Poland. During the last 30 years, he designed numerous important public buildings and became the leading figure of Polish postmodernism. The New Wing of the Jagiellonian Library in Kraków (2002), the Łódź Philharmonics (2004), the Farewell Gate — Funeral House at the Batwice Cemetery in Kraków (2001) or the Kraków Opera House (2009) should count as not only significant achievements in his career but also as the valuable examples of the transformation of the architecture of the era (Styrny-Bartkiewicz 2015).

REFERENCES

- Biedrzycka, A., Chyb, A., & Fryźlewicz, M. (2006). *Nowa Huta — architektura i twórcy miasta idealnego. Niezrealizowane projekty*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.
- Dom kultury w Nowej Hucie. (1957). *Architektura*, 5, 194–195.
- Gołaszewski, T. (1955). *Kronika Nowej Huty. Od utworzenia działu projektowania Nowej Huty do pierwszego spustu surówki wielkopiecowej* (s. 2013–2017). Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Grin, I. (2010). *Tomasz Mańkowski — architekt. Z okazji pięćdziesięciolecia doktoratu*. Kraków: Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.
- Gzowska, A., & Klein, L. (2013). Rozmowa z Romualdem Loeglerem. In *Postmodernizm polski. Architektura i urbanistyka. Z architektami rozmawiają Alicja Gzowska i Lidia Klein*. Warszawa: 4000 Malarzy.
- Hajok, D. (2011, November 26). Plac Centralny jak rynek, Aleja Róż z fontannami. *Gazeta Wyborcza*. Retrieved from <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,10712979,plac-centralny-jak-rynek-aleja-roz-z-fontannami.html>.
- Jędruch, D. (2018a). Karta DiM. In D. Jędruch, M. Karpińska, & D. Leśniak-Rychlak (Eds.), *Teksty modernizmu. Antologia polskiej teorii i krytyki architektury 1918–1981* (Tom 1: Źródła, s. 353–360). Kraków: Instytut Architektury.
- Jędruch, D. (2018b). Osiedle Centrum E — czyli piknik nad wiszącą skarpą. In J. Kłaś (Ed.), *Nowa Huta. Architektoniczny portret miasta drugiej połowy XX wieku* (s. 96–103). Kraków: Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida.

In 2011, Romuald Loegler proposed another project in the vicinity of the Centre E Estate, the reshaping of the Central Square, and the main axis of Nowa Huta (Rewitalizacja Alei Róż) (Hajok 2011). His project was awarded the second prize, the nomination for the first prize was canceled. As for the site to the south of Central Square, Romuald Loegler proposed to turn it into a ramp linking the space of Nowa Huta center to the meadow located below the slope. The entrance to the meadow was conceived as framed with the bridge, and the ramp was planned as the amphitheater. The project of 2011 was never completed, just like a few others developed for this site since early 1950. Today it is still used as a green space located between the socialist realist architecture of Central Square, the late modernist architecture of the cultural center (Nowohuckie Centrum Kultury), the postmodern environment of the Centre E Estate, and the vast meadows and Vistula river valley below the slope. In this context, the 1980s project of Romuald Loegler might be seen as one of the last elements of the ambitious urban composition that represents three different moments in the history of Polish post-WWII architecture.

- Karpińska, M., Leśniak-Rychlak, D., & Wiśniewski, M. (2015). *Witold Cęckiewicz* (T. 1. Rozmowy o architekturze. Projekty, s. 97). Kraków: Insytut Architektury.
- Karpińska, M. (2018a). Kino Światowid i szkoła muzyczna. In J. Kłaś (Ed.), *Nowa Huta. Architektoniczny portret miasta drugiej połowy XX wieku* (s. 72–79). Kraków: Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida.
- Karpińska, M. (2018b). Od socmodernizmu do postmodernizmu — osiedle Szklane Domy i Blok Francuski. In J. Kłaś (Ed.), *Nowa Huta. Architektoniczny portret miasta drugiej połowy XX wieku* (s. 80–87). Kraków: Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida.
- Kłaś, J. (2018). *Nowa Huta. Architektoniczny portret miasta drugiej połowy XX wieku*. Kraków: Ośrodek Kultury im. C. K. Norwida.
- Konkurs SARP na rozwiązanie zespołu mieszkalnego i koncepcji programowo-przestrzennej “Skarpy” w Nowej Hucie (prezentacja konkursu SARP i dyskusja pokonkursowa). (1986). *Architektura*, 1, 53–66.
- Krawczyk, A. (2008). *Kryptonim “Gigant”: dzieje nowohuckiego kombinatu w latach 1949–1958*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.
- Kwiecień, W. (1985). Stan i dynamika zjawisk demograficznych Nowej Huty w latach 1970–1980. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomiczna w Krakowie*, 213, 5–33.
- Lebow, K. A. (2013). *Unfinished Utopia, Nowa Huta, Stalinism, and Polish Society, 1949–56*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Luba, I. (2005). *Rok 1955*. Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie.
- Machcewicz, P. (1993). *Polski rok 1956*. Warszawa: Mówią Wieki.
- Nędza-Sikonowska, K. (2021). *Nowoczesne. O syberyjskich miastach okresu radzieckiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Praszycki, T. (1953). *Nowa Huta. Architektura*, 3, 71–74.
- Sepioł, J. (1985). *I Biennale Architektury*. Kraków, grudzień 1985 – styczeń 1986. Kraków.
- Styrny-Bartkiewicz, Krystyna. (2015). *Loegler. Synopsis*. Kraków: Wydawnictwo RAM, Krakowska Akademia in. Andrzeja Frycza Modrzewskiego.
- Wiśniewski, M. (2021, September 1), *Nowohuckie Centrum Kultury*. Retrieved from <https://szlakmodernizmu.pl/baza-objektow/nowohuckie-centrum-kultury/>.